

TEMURIYZODA SHOHRUH MIRZO HUKUMDORLIGI DAVRIDA MINTAQADAGI MADANIY HAYOT

Sardor Nurmurod o'g'li Kenjayev

Buxoro davlat pedagogika intituti Tillar fakulteti

O'quv ishlari bo'yicha dekan o'rinbosari

Tarix fanlari bo'yicha falsafa doktori(PhD) dotsent

Shohrux hukmronligi davrida imperiyaning ko'plab sohalarida iqtisodiy me'yorlar va madaniy yutuqlar sezilarli darajada yaxshilandi. Bu qisman Temurning shafqatsizligidan farqli ravishda Shohruxning diplomatik xarakterga ega ekanligi bilan bog'liq bo'lsa-da, tarixiy dalillar Shohruxning davlat arbobi sifatidagi ustunligini ko'rsatmaydi. Aksincha, uning hukumatiga boshqa ta'sirlar (Shaxslar) uning hukmronligining nisbiy muvaffaqiyatiga olib keldi degan xulosaga kelishimiz mumkin. Masalan, Shohruh Mirzoning og'illari va ba'zi hukumat amaldorlari bilan birga davlat ishlarini tartibli ravishda davom ettirgan imperatori Gavhar Shod begim ham bor edi. Yuqori darajadagi hukumat amaldorlarining ba'zilar bir necha o'n yillar davomida o'z lavozimlarini egallashga qodir bo'lgan istedadli shaxslarning Tenuriyzoda atrofida to'planganligi tarixiy zaruriyat va shart-sharoitdan dalolat beradi. Jumladan, o'ttiz besh yil armiya oliy qo'mondoni bo'lgan Jaloliddin Firuzshoh, o'ttiz bir yil davomida oliy kotiblik qilgan G'iyatiddin Pir Ahmad Xvofiy va hukumat moliya boshlig'i qirq uch yil davomida xizmat qilgan Amir Aliqa Ko'kultosh shular jumlasidandir.

SHohrux va Ulug'bek hukmronlik qilgan davrlarda Xurosonda va Movarounnahrda, «Majolisun-nafois»da xabar qilinishicha, Amir Qosim Anvor, Kotibiy, Xoja Ismatulloh, Bisotiy, Yahyo, Sebak, Tusiy, Bobo Savdoyi, Mir SHohiy, SHarafuddin Ali Yazdiy, Muhammad Muammoiy, Xoja Qumiy kabi o'nlab forsiyzabon shoirlar she'riyatning turli janrlarida muvaffaqiyat bilan ijod etganlar. ") risolasiga yozgan sharhidir. Mavjud madrasalar va yangidan qurilgan madrasalarda tahsil olayotgan tolibi ilmlarga ularning o'qib, ilm olishlari uchun kitoblar va kutubxonalar tashkil etish ham muhim ahamiyatga ega edi. Samarqandda Amir Temur va Ulug'bekning, Hirotda — SHohrux, Boysung'ur, Husayn Boyqaro va Alisher Navoiyning boy kutubxonalari ziyo tarqatish bilan mashg'ul edi. O'sha davr mualliflari ko'pincha o'z asarlarini kutubxonalarga bag'ishlar edilar. Xo'ja Ismatullo Buxoriyning (1365-1426 yy) she'rlarini temuriy hukmdor SHohrux Mirzo davrida ham xalq ommasi sevib o'qiganligi ammo, Mirzo Ulug'bek hokimiyat tepasiga kelgach, Xo'ja Ismatullo Buxoriyning she'r yozmay qo'ygani, hatto, hukmdor undan o'ziga atab she'r yozishni so'ragan bo'lsada, Xo'ja Ismatullo Buxoriy unga atab qasida yozmagan va keyinchalik hatto, she'r yozmay qo'yganligiga oid ma'lumotlar ham keltirib o'tilganligini ko'rish

mumkin. Xo'ja Ismatullo Buxoriy turk, arab, va fors tillarida ijod etgan. U ko'proq she'riyatning g'azal, qasida, masnaviy, ruboiy janrlarida asarlar yaratgan. Ammo, tarixiy adabiyotlardagi ma'lumotlar hamisha ham bir-biriga mos kelmaydi. Xo'ja Ismat Buxoriy o'z davrining etuk shoirlaridan biri bo'lganligi shubhasiz, tarixiy adabiyotlarda uning she'rlarini aholi sevib o'qishini, hukmdorlar o'zlariga atab aynan Xo'ja Ismat Buxoriy qasida yozishini istashlariga oid ma'lumotlar uning o'z davrining so'z ustasi bo'lganligini ko'rsatadi. Yetuk shaxslarga esa shogird tushishni istovchilar hamisha ko'p bo'ladi. Tarixiy adabiyotlarda Xo'ja Ismat Buxoriyning Mavlono Xayoliy, Mavlono Kavsariy degan shogirdlarining Buxoroda faoliyat olib borganligi tarixiy adabiyotlarda keltirib o'tiladi.

Keyinchalik yana taxt uchun kurashlar boshlangach, shoir sargardonlikka uchraydi. Ulug'bek hukmron bo'lgach, Ismat Buxoriyni saroy xizmatiga taklif etadi. Lekin shoir uzlatni, darveshlar orasida bo'lishni afzal ko'rib taklifni qabul qilmaydi. SHoirning sakkiz ming baytdan iborat she'rlar devoni, «Ibrohim Adham» nomli masnaviysi ma'lum. Uning tasavvufiy ta'surotlar, sufiyona hissiyotlar bilan yo'g'rilgan she'rlari xalq orasida mashhur bo'lgan. Hazrat Navoiy «Majolis un-nafois»da yozishicha: «Xoja Ismatullo Movarounnahr buzurgodalaridandur. Zohir ilmin takmil qilg'ondur. G'oyat xushtab'lig'idan o'zin she'rg'a mansub qilib devoni mashhur bo'ldi. Va Xalil Sulton otig'a yaxshi qasidalar bor.

Ho'ja Muhammad Porso o'z davrida temuriyzodalar orasida katta e'tiborga sazovor bo'lgan va bunga haqli ravishda amalga oshirgan ishlari sababli erishgan. Ko'plab temuriyzodalar uning murshidlari bo'lganliklari tarixiy adabiyotlarda keltirib o'tilgan. Muhammad Porso va Amir Temurning o'g'li SHoxrux mirzo o'rtasidagi yozishmalari o'zaro munosabatlaridagi iliqlik qayd etiladi. Hatto, keyinchalik Muhammad Porso va Mirzo Ulug'bek o'rtasidagi munosabatlarning yomonlashib qolganidan keyin Porsoning SHoxrux mirzo oldiga ketib qolishi tarixiy adabiyotlardagi ma'lumotlarda qayd etib o'tilgan.

Kezi kelganda shuni alohida ta'kidlash mumkinki, garchi SHoxrux Mirzo din arboblari, ruhoniylar bilan yaxshi munosabatda bo'lsada va davlat ishlarini jamiyat boshqaruvini shariat asosida amalga oshirgan bo'lsada, uning farzandi va vorisi Mirzo Ulug'bek jamiyatdagi masalalar va davlat boshqaruvini asosan CHingizxon qoidalariga – YAsoga asosan olib borganligi tarixiy adabiyotlarda uning keyinchalik ruhoniylar va dastlabki davrlardayoq Muhammad Porso bilan munosabatlarini keskinlashtirib yuborganligini qayd etib o'tiladi.

Muhammad Porso xususida ham o'z asarida to'xtalib o'tib, uning ismi Hoja Muhammad az-Zohid Buxoriy ekanligini, bu shaxs Amir Temur saltanatidagi yirik olimlar qatorida sanab o'tilgan. Shuningdek, unga ulug' tafsirchi, hadischi, hofiz deb yuqori baho berilgan. Qur'oni karimni Ibn Arabshoh ma'lumotlariga ko'ra, Muhammad Porso yuz jildda tafsir qilgani va uning vafoti masalasiga to'xtalib, Makka

shahrida (822/1419 y) olamdan o'tganligini ham qayd etgan¹. Xurshoh ibn Qubodning «Tarixi elchi Nizomshoh» asarida keltirilishicha 840/1438-39 yili SHohrux Ka'baga joma kiydirishga kiswa (niqob) yuborgani uning obro'si Makkatul Mukarramada ham tan olinganidan dalolat beradi;

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati

1. Kenjayev S.N. Amir Temur's Ambassadorial Activity in Diplomatic Relations with China (Min State) (In the Case of Fu An) // ISSN-L: 2544-980X.- Miasto Przyszłości Kielce, 2022.112-114 P. (Impact Factor: 9.2)
2. Кенжаев С.Н. Amir Temurning Xitoy bilan munosabatlari va Tayzi o'g'lon faoliyati// Science and education scientific journal, ISSN 2181-0842 VOLUME 3, ISSUE 5. ISSN 2181-0842.- T.:1493-1497 b. (Impact Factor: 4.2)
3. Kenjayev S.N. Amir Temur davlati va Xitoy(Min) imperiyasi o'rtasidagi savdo aloqalari tarixidan // "O'tmishga nazar" 4 jild, 10-son, Doi Jurnal 10.26739/2181-9599. – TOSHKENT 2021.- Б.67-74. .(07.00.00; №10)
4. Кенжаев С.Н. Амир Темур ва Хитой давлати ўртасидаги арбий муносабатлар ўзаро тўқнашув хавфининг вужудга келиши// ЎЗМУ Хабарлари, 1/9. – Тошкент, 2022. -Б.18-21. .(07.00.00; №1)
5. Кенжаев С.Н. Amir Temurning Xitoy(Min davlati) harbiy yurishga tauyorgarlik jarayonlari va uni keltirib chiqaruvchi omillar // Sohibqiron yulduzi. Ижтимоий-тарихий,илмий ва оммабоп журнал.–Қарши, 2022. -№3. – Б.25-30 б.(07.00.00; №49)
6. Кенжаев С.Н. Trade and ekonomik relations between Amir Temur's state and the Min dynasty// International symposium of young scholars. –USA, 2021. -P 480-481.
7. Кенжаев С.Н. Factors of Amir Temur's military march to china and the international political situation // Euro Asian Conference on Analytical Research, ISBN: 978-1-913482-99-2.-Germaniya, 2021.-P. 115-117.
8. Кенжаев С. Н. Important issues of important of improving the immunity of security, international harmony, religious tolerance in the state of Amir Temur // Янги Ўзбекистонда маънавий тараққиёт асосларини кучайтиришнинг долзарб масалалари. – Бухоро, 2022.-Б 238-241.
9. Kenjayev S. The importance of the northern and southern network of the great silk road in Amir Temur's relations with China. «Zamonaviy dunyoda innovatsion tadqiqotlar: nazariya va amaliyot» nomli ilmiy, masofaviy onlayn konferensiya, (2022), № 28.-P 207–209. <https://doi.org/10.5281/zenodo.7456181>

¹ Ибн Арабшоҳ. Темур тарихида тақдир ажойиботлари.//Араб тилидан тарж. ва изоҳларни, сўзбошини У.Уватов тайёрлаган. Масъул муҳаррир А.Ўринбоев. К. 2. – Т.: Меҳнат, 1992. – Б. 85.

10. Кенжаев С. Н. Амир Темур ва Хитой муносабатларида савдогарлар табақасининг ижтимоий ҳаётдаги ўрни // «Zamonaviy dunyoda ilm-fan va texnologiya» nomli ilmiy-amaliy konferensiya. –Toshkent, 2022. № 7.-Б.58-

11. Кенжаев С.Н. Хитой сари юришга тайёргарлик жараёнлари ёхуд Амир Темур ҳаётининг сўнгги кунлари. // “Amir Temur – buyuk sarkarda va davlat arbobi” mavzusidagi respublika ilmiy-amaliy konferensiyasi materiallari. – Buxoro, 2022. –Б. 52-57.

12. Кенжаев С.Н. Амир Темур ва Хитой дипломатик муносабатларининг объектив ва субъектив омиллари. // «Zamonaviy dunyoda innovatsion tadqiqotlar: Nazariya va amaliyot» nomli ilmiy, masofaviy, onlayn konferensiya. Тошкент, 2022.- Б 18-22.

13. Кенжаев С.Н. Амир Темурнинг Хитой юриши вақтида жанубий ва шимолий сарҳадлар хавфсизлиги масалалари. // «Zamonaviy dunyoda ilm-fan va texnologiya» nomli ilmiy-amaliy konferensiya. –Toshkent, 2022. -Б.131-

14. Амир Темурнинг Хитой билан муносабатларида Шимолий савдо йўлининг аҳамияти/ International conference dedicated to the role and importance of innovative education in the 21st century 2022/7.-Б 197-199.

15. Kenjayev S.N. Amir Temurning Xitoy bilan munosabatlari tarixi (XIV asrning 70 yillari-XV asr boshlari) // Tarix fanlari bo'yicha falsafa doktori(PhD) unvonini olish uchun yozilgan dissertatsiyasi. –Buxoro: 2023.-Б.144.

16. Kenjayev S.N Amir Temurning Xitoy bilan munosabatlari tarixi(XIV-asrning 70-yillar XV-asr boshlari) [Matn] : monografiya /Sardor Nurmurod o'g'li Kenjayev. – Buxoro: Sadridin Salim Buxoriy ,2023. –136.

17. Kenjayev S.N. Amir Temur va Temuriylar sulolasining Xitoy bilan munosabatlarida cho'y va ot savdosi.// - “Uzbekistan-China: development of historical, cultural, scientific and economic relations”.-T.: VOLUME 3 | SPECIAL ISSUE 21 ISSN 2181-1784 SJIF 2023: 6.131 | ASI Factor = 1.7